С Т А Н О В И Щ Е

от доц. д-р Светла Маргаритова Маргаритова-Вучкова
член на научно жури за защита на дисертационен труд на тема:

ПРЕВЕНЦИЯ В СИСТЕМАТА ЗА ПРАВОСЪДИЕ
ПО ОТНОШЕНИЕ НА НЕПЪЛНОЛЕТНИТЕ
В РЕПУБЛИКА КАЗАХСТАН

за придобиване на образователната и научна степен „доктор“, област на висше образование 3. „Социални, стопански и правни науки“, професионално направление 3.6. „Право“, докторска програма „Криминология“ на

ИНДИРА КИРИМЖАНОВНА КУАНИШЕВА

докторант на самостоятелна подготовка към катедра „Наказателноправни науки“ на Юридическия факултет на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“

1.Общо представяне на докторантката и процедурата

Индира Куанишева е завършила Таразкия държавен университет „М.Х.Дулати“ през 2003 г. и е придобила магистърска степен по право. От 2004 г. работи като старши преподавател последователно в Международния казахско-турски университет и в Държавния университет „Ш.Муртаза“ в катедрата по държавноправни дисциплини.

Със заповед № 373 от 19 юни 2023 г. на ректора на Варненския свободен университет „Черноризец Храбър“ Индира Киримджановна Куанишева е зачислена като докторант на самостоятелна подготовка в докторска програма „Криминология“ към катедра „Правни науки“ на Юридическия факултет. След изпълнение на съответните изисквания и задължения, свързани с докторантурата, със заповед № 376 от 3 юли 2026 г. тя е отчислена с право на защита. При обучението ѝ са спазени всички изисквания на ЗРАСРБ, правилника за неговото приложение и съответните нормативни документи на Варненския свободен университет.

2.Актуалност на дисертационния труд

Предмет на изследването е един от най-важните проблеми в криминологията – този за превенцията на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан. Той винаги е бил във фокуса на изследователите в глобален мащаб. Разработвани са и са прилагани множество разнообразни стратегии за ограничаването на тяхната престъпност. Темата на дисертационния труд е актуална както в научен, така и в практически аспект.

Значимостта на дисертацията се обосновава от стремежа на докторантката да изследва действащия модел за превенция на престъпността на непълнолетните в Република Казахстан. На основата на проучване на международните инструменти, относими към правата на непълнолетните правонарушители и на добрите практики в държави-членки на Европейския съюз докторантката откроява проблемите в системата за превенция в Република Казахстан и обосновава своите препоръки за повишаване на нейната ефективност.

Изследването е подкрепено с данни от проведеното самостоятелно емпирично проучване сред основните субекти в системата, което допринася за неговата актуалност.

Наред с това приложеният сравнителноправен подход не само обогатява научното познание, но и допълнително обосновава неговата значимост и полезност за практиката.

3. Обща характеристика и структура на дисертационния труд

Работата се състои от въведение, три глави с по два параграфа, заключение, библиография и приложения, включващи три анкетни карти, конкретни данни от отговорите от три групи респонденти и графики. Дисертацията е илюстрирана с 19 таблици и две схеми. Библиографията съдържа 136 академични източника на руски, казахски и английски език, както и международни и национални нормативни актове и интернет източници, има 200 позовавания под линия.

Във **въведението** е обоснована актуалността и значимостта на изследването Докторантката я откроява в четири аспекта – социален, научен, практически и политически.

Формулирани са целта, задачите, обекта и предмета на изследването. Представена е и използваната методология, която включва правнодогматичен, сравнителен, социологически и статистически методи. Обосновано е използването на всеки един от тях. Посочено е, че е проведено емпирично изследване в Жамбилска област на *„около 60“* респондента – представители на детската полиция, детския съд и на комисиите за непълнолетни правонарушители. С оглед тяхната численост намирам, че изследването няма представителен характер, а по-скоро илюстрира установени вече проблеми в други изследвания и потвърждава издигнатите хипотези в дисертацията.

Глава първа е посветена на общата характеристика на престъпността на непълнолетните в Казахстан – състояние, динамика, структура и фактори, които я обуславят. В работата е подчертано, че престъпността на непълнолетните в Казахстан представлява остър социален проблем както с оглед обществената безопасност, така и поради обстоятелството, че въвличането на непълнолетните в тази противоправна дейност затруднява тяхната интеграция в обществото и рефлектира върху развитието на страната.

Обзорът на криминологичната литература дава основание на авторката да предложи своя дефиниция на престъпността на непълнолетните (с.9-10). Тя обособява *превенцията* на престъпността на непълнолетните, от *профилактиката*. Първото понятие според докторантката има по-общ характер и включва комплекс от различни по характера си мерки, насочени към разкриване и отстраняване на причините и условията за извършване на престъпления и недопускане на тяхното проявление. Второто понятие се фокусира върху дейността на субектите на детското правосъдие за разкриване и отстраняване факторите на риск и превенция на противоправното поведение. Твърди се, че то е по-тясно. Би могло да се разсъждава по това разграничение доколкото то е обосновано и аргументирано, ако превенцията се фокусира върху мерките, а профилактиката – върху субектите, след като нито един от двата компонента не може да съществува изолирано.

В § 1, т.1 е направен статистически анализ на състоянието, динамиката и структурата на престъпността на непълнолетнитена на основата на три бази данни: за регистрираната, наказаната и внесените обвинителни актове през периода 2015-2024 г. Това количество информация обаче е разнородно не само по своите източници, които имат различно предназначение. Данните са несъпоставими и поради това, че в табл.1 се визират *регистрирани престъпления*, а в табл. 2 и 3 данните са за *извършителите* (но на базата на осъдените и с внесени обвинителни актове непълнолетни). От методологична гледна точка това е неправилно. Сравняват се само еднородни величини.

При анализа на структурата на престъпността на непълнолеттните докторантката се позовава на литературни източници, както и на данните от анкетното проучване (табл.

4),за да обоснове промяната в характера и вида на извършените престъпления, макар че тази информация не се подкрепя от емпиричните данни, представени в табл.3. Интерес представляват оценките на трите групи респонденти относно съвременните тенденции и особености в престъпността на непълнолетните, представени в табл. 7

Вторият проблем, анализиран в § 1, е посветен на личността на непълнолетните правонарушители. Представен е теоретичен обзор на проблематиката и е обосновано не само научното, но и практическото значение на изучаването на личността, тъй като то създава възможност за разработването на профилактични мерки, особено от индивидуален характер, което е концептуално правилно като извод. Тази част от дисертацията има преди всичко теоретичен характер и се основава на множество литературни източници. Обзорът има твърде описателен характер. Позоваването е предимно на литературни източници (част от които не са актуални - напр. позоваване 51 под линия на източник от 2006 г.)

Обърнато е внимание на основните социалнодемографски характеристики – пол, възраст, образование, социална заетост, но почти липсват конкретни статистически данни, макар че такива се съдържат в § 1,т.1, а мястото им е в т. 2. Интерес представляват получените данни от емпиричното изследване на трите групи респонденти относно личностните и социалнопсихологическите особености на непълнолетните правонарушители, представени в табл. 9, като емоционална неустойчивост, недостатъчен самоконтрол, деформирано правосъзнание, недоверие към възрастните, повишена внушаемост от групата на връстниците и пр.(с.54-57) Тези констатации обогатяват научното познание и допринасят за формулирането на конкретни препоръки за насоките на индивидуалната превенция.

Вторият параграф е посветен на проблемите за причините и условията за престъпността на непълнолетните, които са обособени в две групи – причини, свързани с: а/ икономически, социални и социално-психологически проблеми; б/ идеологически фактори. Анализът се основава както на множество литературни източници, така и на получените отговори от трите групи респонденти, обобщени в табл. 11, които се фокусират предимно върху икономическите фактори на макро и микрониво. Интерес представлява обособяването на самостоятелната група от идеологически фактори, разгледани в най-широк аспект и включващи въздействието на криминалната субкултура, социалните мрежи, медиите върху поведението на непълнолетните. Подчертава се, че влиянието на деструктивните идеологии, възхваляващи престъпното поведение, разпространявани чрез социалните мрежи, води до неблагоприятни трансформации на моралните ориентири на младежите. Акцентира се на влиянието на медиите върху формиране на агресивни модели на поведение. Специално се обръща внимание на физическия и психически тормоз, включително и чрез социалните мрежи, силно разпространен сред непълнолетните (наречен „буллинг“, който се наблюдава и в България), както и проявата на по-новата му форма – кибербуллинг, наблюдавана и сред непълнолетните.

В **глава втора** е разгледана системата на детско правосъдие в Казахстан. Анализирана е дейността на основните субекти , като особено внимание е обърнато на три от тях. На първо място, изследването е фокусирано върх *правомощията и компетенциите на детската полиция*, която е в системата на МВР. Теоретичните постановки са подкрепени с данни от проведеното емпирично изследване сред представителите на детската полиция, които посочват кои са най-подходящите форми за профилактична дейност сред непълнолетните и практическите трудности, които те срещат.

Вторият субект, чиято дейност е подложена на анализ, са *Комисиите за защита правата на непълнолетните.* Идентифицират се различни пропуски и слабости в дейността на Комисиите, произтичащи както от законодателни празноти, така и от организационни недостатъци. За преодоляването им се формулират редица препоръки, което е приносен момент на дисертационното изследване. Направен е изводът, че тази структура разполага със значителен профилактичен и социално-рехабилитационен потенциал, но следва да се преодолеят установените кадрови, организационни и междуведомствени проблеми.

Третият основен субект в системата са *детските съдилища*, които осъществяват правосъдие както по отношение на извършилите престъпления непълнолетни, така и по отношение на лицата между 11 и 14 г., извършили правонарушения. На основата на анализа на техните правомощия в сферата на превенция докторантката формулира и съответни препоръки. Тя се позовава и на отговорите на респондентите, но доколкото те са само девет души, не намирам, че е било оправдано да се борави с относителни числа. В края на първи параграф специално място е отделено и на проблемите, свързани с липсата на концепция за единна наказателна политика по отношение на непълнолетните правонарушители.

Вторият параграф е посветен на насоките за повишаване ефективността на превенцията на съвременните правонарушения на непълнолетните чрез усъвършенстване на законодателството и мерки за подобряване дейността на субектите в системата. На основата на сравнителен анализ със законодателствата на Франция, Германия, България, Узбекистан и Киргизстан са идентифицирани празнотите и недостатъците в законодателството на Република Казахстан, откроено е съществуването на системни рискове и са направени съответните препоръки. Наред с това са изследвани слабостите в дейността на отделните органи и са набелязани пътищата за тяхното преодоляване.

Анализът в тази глава частично се припокрива по съдържание с някои от постановките в глава първа.

В **глава трета** е представен чуждестранният опит в превенцията на престъпността на непълнолетните. В *първия параграф* са разгледани основополагащите международни инструменти за превенция на престъпността на непълнолетните и доколко и как те са въведени в казахстанското законодателство. Намирам, че описанието им е твърде подробно (напр. на общите положения на Конвенцията за правата на детето са отделени цели 8 страници), а на места съдържанието се отклонява от заглавието на параграфа (напр. на с. 219-222 се обсъждат насоките на профилактика на непълнолетните извън контекста на международните инструменти).

В *параграф втори* е представен чуждестранният законодателен опит, като са анализирани основополагащи документи на Европейския съюз и Съвета на Европа относно правата на детето. Наред с това е представена системата на детско правосъдие и превенция в Германия, Франция и България. Обърнато е внимание и на конкретните аспекти от превантивната дейност на различни субекти в тези страни с фокус към заимстване на добрите практики и от Република Казахстан.

В **заключението** са представени в обобщен вид изводите на докторантката. Предложенията de lege ferenda представляват по-скоро най-общи насоки и идеи за промени в законодателството без формулировка на конкретни текстове и посочване на нормативния акт, в който те да бъдат включени. Формулирани са и препоръки от практически характер.

4. Оценка на научните резултати и приносите на дисертационния труд

Дисетацията на Индира Куанишева несъмнено има своите научно-теоретични и научно-практически приноси, най-съществените от които се изразяват в следното:

- научното криминологично познание е обогатено с последователно поддържаната и аргументирана идея, основана на чуждестранния опит, за необходимостта от последователно преминаване от репресивен модел към алтернативни възпитателни мерки и средства и прилагането на комплексен подход в превенцията;

- актуален е анализът в научно-теоретичен и в практически план на наблюдаваните нови негативни явления, рефлектиращи върху престъпността на непълнолеттните, като кибертормозът, влиянието на социалните мрежи, последиците от насаждането на консуматорска идеология и пр.

- направената оценка на националната нормативна база, откроените съществуващи пропуски и противоречия в законодателството, ограничаващи ефективността на системата за превенция, формулирането на пътищата за тяхното преодоляване, допринасят за оптимизиране на превенцията на престъпността сред непълнолетните в Република Казахстан;

- предложените модели за създаване на единен механизъм за наблюдение и оценка на ефективността на превантивните дейности, както и за разработване на непрекъснато междуведомствено индивидуално подпомагане и подкрепа биха могли да допринесат за повишаване ефективността на превенцията на престъпността на непълнолетните правонарушители в Република Казахстан ;

- сравнително-правният анализ на законодателството и практиката в Германия, Франция и България в изследваната област би подпомогнал не само усъвършенстването на относимите правни актове в Република Казахстан, но и заимстването на добри практики за повишаване на ефективността на системата за превенция на престъпността на непълнолетните като цяло.

5. Критични бележки и препоръки

Имам някои критични бележки и препоръки, които не поставят под съмнение общата ми положителна оценка, а са насочни по-скоро към прецизиране и бъдещо развитие на изследването.

Първата ми бележка е свързана със заглавието на дисертацията, което е по-тясно от съдържанието, тъй като то ни насочва само към *превенцията в системата за правосъдие* по отношение на непълнолетните, докато в дисертацията е изследвана цялата проблематика, свързана с анализа на престъпността, причините и условията, които я обуславят, като акцентът е поставен пради всичко върху *системата за превенция на престъпността на непълнолетните в цялост, а не само върху системата за правосъдие.*

Втората обща бележка е свързана с установените повторения на едни и същи разисквани проблеми в отделните части на дисертацията, което рефлектира и върху твърде големия й обем (напр. в глава първа в § 1 структурата на престъпността е разгледана въз основа на внесените обвинителни актове, а накрая на същия параграф – въз основа на данните за регистрираната престъпност(виж табл. 5 и табл.8); регионалните различия също са представени по отделно от двете бази данни; друг пример е с идентифицирането на съществуващите проблеми в законодателството и практиката на организацията на превенцията в Казахстан в § 2 на глава втора и посочването на същите слабости в § 2 на глава трета).

Въпреки богатия статистически материал, представен във връзка с характеристиката на престъпността на непълнолетните, той не е достатъчно аналитичен и

се основава на несъпоставима информация от три различни бази данни. Не мога да приема и че е налице ръст на престъпността на непълнолетните за периода 2015-2020 г., след като стойностите варират между 0,8 % и 1,2 %. – т.е. промяната е по-малка и от половин процент (с.12.) По-скоро е налице относителна стабилност за целия изследван период.

Твърде описателен е характерът на изложението относно нормативната база като ненужно подробно са представени текстовете на отделни нормативни актове (включително и на международните такива) вместо съдържанието им да бъде дадено по-синтезирано.

Същата бележка може да се направи и относно обзора на академичните източници, макар че заслужава адмирации старанието на докторантката да обхване голям обем криминологична литература на кирилица и латиница.

6. Становище относно наличието или липсата на плагиатство

Дисертационният труд е тестван със специална методика за липсата на плагиатство, за което е представен съответният документ, че той е оригинално научно изследване. Нямам основания да оспорвам неговата обективност и безпристрастност. Наред с това докторантката е представила и писмена декларация в този смисъл.

7. Автореферат

Авторефератът е изготвен съгласно утвърдените стандарти и практика – както в структурно отношение, така и в съдържателно. В него коректно са отразени основните моменти от дисертационния труд и са изведени препоръки и предложения за законодателни промени. И тук се наблюдават ненужни повторения, установени и в дисертацията (напр. абз. посл. на с. 11 и началото на с. 12 повтаря написаното за състоянието и динамиката на престъпността на предходните страници)

8. Публикации

По темата на дисертацията са налице 11 публикации според отразеното в автореферата, от които три са в съавторство; 8 са публикувани в Казахстански източници и 3 – в български. В таблицата за наукометрични данни са отбелязани само трите, които са публикувани в електронното издание на ВСУ. Би следвало тази информация да се уеднакви.

7. Заключение

Независимо от направените критични бележки намирам, че изследването има достатъчно достоинства, за да му дам положителна оценка. Дисертационният труд **„Превенция в системата за правосъдие по отношение на непълнолетните в Република Казахстан“** отговаря на изискванията на чл. 6, ал. 3 от ЗРАСРБ, правилника за неговото прилагане и съответния правилник на ВСУ. Предлагам на уважаемото научно жури **да присъди на Индира Киримджановна Куанишева** образователната и научна степен „доктор“ по професионално направление „Право“, специалност „Криминология“.

Член на научното жури:

доц.д-р Светла Маргаритова-Вучкова

гр. София, 1 ноември 2026